

Wyrok z dnia 29 kwietnia 2009 r., II CSK 614/08

Wypowiedzenie umowy spółki jawnej pod warunkiem jest niedopuszczalne.

Sędzia SN Barbara Myszka (przewodniczący, sprawozdawca)

Sędzia SN Wojciech Katner

Sędzia SN Grzegorz Misiurek

Sąd Najwyższy w sprawie z powództwa Bogumiły W. i Edwarda W. przeciwko Barbarze P. i Stanisławowi P. o ustalenie, po rozpoznaniu na rozprawie w Izbie Cywilnej w dniu 29 kwietnia 2009 r. skargi kasacyjnej pozwanych od wyroku Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 20 maja 2008 r.

oddalił skargę kasacyjną oraz zasądził od pozwanych na rzecz powodów kwotę 270 zł tytułem zwrotu kosztów postępowania kasacyjnego.

Uzasadnienie

(...) W dniu 15 lipca 2001 r. strony zawarły umowę spółki jawnej pod firmą „O. Bogumiła i Edward W., Barbara i Stanisław P., spółka jawna” z siedzibą w K., w której postanowiły, że każdy ze współników ma prawo wypowiedzieć zawartą umowę na sześć miesięcy naprzód na koniec roku obrachunkowego. Ze względu na nieporozumienia na tle sposobu prowadzenia spraw spółki, powodowie – zamierzając nabyć nieruchomości za środki uzyskane z rozliczenia udziału w spółce – w pismach z dnia 30 czerwca 2004 r., doręczonych pozwany w tym samym dniu, oświadczyli, że wypowiadają umowę spółki i wnoszą o zaakceptowanie oraz realizację przedstawionego sposobu rozliczenia wartości zbywczej udziału, tj. zapłaty 9 rat po 35 000 zł oraz pozostałej części wartości zbywczej po sporządzeniu stosownego bilansu. Zastrzegli, że oświadczenie to ma moc wiążącą jedynie w przypadku zaakceptowania i realizacji przez spółkę "O." przedstawionego planu rozliczenia finansowego oraz że należy je „traktować jako warunkowe oświadczenie woli współnika składającego oświadczenie woli, odwołujące niniejsze

wypowiedzenie, które doszło do wiadomości współników jednocześnie z wypowiedzeniem, a zatem dla jego skuteczności nie jest wymagana zgoda pozostałych współników”.

Pozwani nie wyrazili zgody na taki sposób rozliczenia, uznali wypowiedzenie umowy za skuteczne i zgłosili zmianę danych do sądu rejestrowego. Postanowieniem z dnia 31 stycznia 2005 r. Sąd Rejonowy w Poznaniu wykreślił spółkę pod firmą „O. Bogumiła i Edward W., Barbara i Stanisław P., spółka jawna” oraz wpisał spółkę „O. Barbara i Stanisław P., spółka jawna”, a także zmianę siedziby i adresu spółki. Powodowie wystąpili z wnioskiem o zmianę dokonanych wpisów, jednak Sąd Rejonowy w Łodzi postanowieniem z dnia 16 lutego 2007 r. zawiesił postępowanie, uznając, że konieczne jest ustalenie w trybie postępowania procesowego, czy wnioskodawcy mają w dalszym ciągu status współników.

Sąd Okręgowy stwierdził, że spór między stronami dotyczy wykładni i skuteczności prawnej złożonego przez powodów w dniu 30 czerwca 2004 r. oświadczenia woli o wypowiedzeniu umowy spółki. Powodowie uważali, że wypowiedzieli umowę pod warunkiem zaakceptowania i realizacji przez spółkę określonych rozliczeń finansowych, jednak złożone oświadczenie o wypowiedzeniu jest nieważne, ponieważ jednostronne czynności prawokształtujące, do jakich należy wypowiedzenie, nie mogą być dokonywane pod warunkiem. Pozwani byli natomiast zdania, że powodowie złożyli dwa oświadczenia woli: pierwsze, bezwarunkowe, o wypowiedzeniu umowy spółki, i drugie o warunkowym odwołaniu wypowiedzenia, przy czym drugie – ze względu na sprzeczność zawartego w nim żądania rozliczenia się współników przed wystąpieniem ze spółki z zasadami kodeksu spółek handlowych – było nieskuteczne. Uznając, że strony nie przyjmowały tego samego znaczenia oświadczenia woli złożonego przez powodów, Sąd Okręgowy odwołał się do wykładni obiektywnej. Stanął na stanowisku, że za wiążące trzeba uznać takie rozumienie oświadczenia woli, które jest wynikiem starannych zabiegów interpretacyjnych adresata. Kierując się tą regułą przyjął, że powodowie złożyli jedno oświadczenie woli, którego treścią było wypowiedzenie umowy spółki pod warunkiem zaakceptowania i zrealizowania przez pozwanych określonego sposobu rozliczenia wartości zbywczej udziału. Podkreślił, że przemawia za tym zawarte w tekście zastrzeżenie, zgodnie z którym „oświadczenie woli ma moc wiążącą jedynie w przypadku zaakceptowania i realizacji przez wymienioną spółkę »O.« s.j. określonego w zdaniu poprzednim planu rozliczenia

finansowego”, oraz że tak ustalonego sensu nie przekreśla kolejne zdanie o odwołaniu wypowiedzenia. Równocześnie Sąd Okręgowy stwierdził, że z samej właściwości jednostronnych czynności prawokształtujących, które mają od razu kształtować natychmiastowe, stabilne i pewne stosunki prawne, wynika, iż nie mogą być one dokonywane pod warunkiem w rozumieniu art. 89 k.c. W konsekwencji, Sąd Okręgowy w wyroku z dnia 18 stycznia 2008 r. uznał złożone przez powodów w dniu 30 czerwca 2004 r. oświadczenie woli o wypowiedzeniu umowy spółki za nieważne (art. 58 § 1 k.c. w związku z art. 2 k.s.h.), co doprowadziło do ustalenia, że powodowie mają nadal status wspólników.

Apelacja pozwanych została przez Sąd Apelacyjny w Poznaniu oddalona wyrokiem z dnia 20 maja 2008 r. Sąd Apelacyjny zaaprobował zarówno ustalenia faktyczne, jak i rozstrzygnięcie Sądu pierwszej instancji, przeprowadził jednak odmienną argumentację. Stwierdził, że uzależnienie skuteczności wypowiedzenia umowy spółki od zaspokojenia przez pozwanych określonych żądań finansowych nie może być kwalifikowane jako warunek w rozumieniu art. 89 k.c., nie jest bowiem warunkiem takie zdarzenie, które stanowi treść czynności prawnej i jest zależne wyłącznie od woli strony. W sprawie nie miały zatem zastosowania przepisy art. 89 i nast. k.c. o warunku. Pisma powodów z dnia 30 czerwca 2004 r. sformułowane zostały wprawdzie w sposób dość nieczytelny, niemniej z ich treści wynika wyraźnie zamiar wystąpienia ze spółki tylko w przypadku zaakceptowania przez pozwanych zgłoszonych żądań finansowych. Tak też powinni rozumieć znaczenie złożonego oświadczenia pozwani, tym bardziej że uzyskali od powodów jednoznaczne wskazówki interpretacyjne zawarte w ich pismach z dnia 12, 22 i 30 lipca 2004 r. Pozwani nie próbowali zresztą uzyskać od powodów wyjaśnień w tej kwestii. Prezentowaną przez nich w procesie interpretację oświadczenia woli powodów trzeba uznać jedynie za próbę jego celowego zdeformowania w korzystnym dla siebie kierunku. Wypowiedzenie umowy jako jednostronne oświadczenie woli o charakterze prawokształtującym – stwierdził Sąd Apelacyjny – nie może być złożone pod warunkiem w rozumieniu art. 89 k.c., gdyż pozostawałoby to w sprzeczności z istotą tego rodzaju czynności prawnej, której celem jest definitywne uregulowanie łączącego strony stosunku prawnego. Nie ma jednak przeszkód prawnych, by składający oświadczenie o wypowiedzeniu mógł uzależnić jego skuteczność prawną od określonego zachowania się adresata, np. od złożenia przez niego oświadczenia woli o żądanej treści. Oznacza to, że skoro pozwani

odmówili zaakceptowania żądań finansowych sformułowanych przez powodów w oświadczeniu woli o wypowiedzeniu umowy spółki, oświadczenie to nie wywołało skutku w postaci wystąpienia powodów ze spółki.

Wyniku sporu nie zmieniliby, zdaniem Sądu Apelacyjnego, przyjęcie, że wypowiedzenie umowy zostało dokonane pod warunkiem. W takim wypadku czynność wypowiedzenia należałoby uznać za nieważną, gdyż powodowie nie dokonaliby jej bez wspomnianego zastrzeżenia (art. 58 § 3 *in fine* k.c.).

W skardze kasacyjnej pozwani – powołując się na obie podstawy określone w art. 398³ § 1 k.p.c. – wniesli uchylenie wyroku Sądu Apelacyjnego i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania, ewentualnie o uchylenie i orzeczenie co do istoty sprawy przez oddalenie powództwa. W ramach pierwszej podstawy wskazali na naruszenie art. 65 § 1 k.c. przez zastosowanie subiektywnego wzorca wykładni, mimo że składający oświadczenia woli oraz ich adresaci nie nadali im takiego samego znaczenia, nieuzasadnione pominięcie sposobu rozumienia oświadczeń woli przez adresatów oraz ustalenie znaczenia tych oświadczeń na podstawie znaczenia nadanego im przez powodów w oparciu o okoliczności, które nastąpiły już po ich złożeniu, i art. 89 k.c. przez przyjęcie, że do zastrzeżenia zawartego w oświadczeniach powodów nie stosuje się przepisów kodeksu cywilnego o warunku. W ramach drugiej podstawy postawili natomiast zarzut obrazy art. 328 § 2 w związku z art. 391 § 1 k.p.c. przez niepełne wyjaśnienie podstawy prawnej zaskarżonego wyroku.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

(...) Wykładnia ustalonego przez sąd oświadczenia woli należy do kwestii prawnych i podlega kontroli kasacyjnej w ramach podstawy określonej w art. 398³ § 1 pkt 1 k.p.c. (zob. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 20 lutego 1997 r., I CKN 90/96, "Prokuratura i Prawo", Orzecznictwo 1998, nr 1, s. 47, z dnia 8 czerwca 2000 r., V CKN 58/00, nie publ., z dnia 31 stycznia 2003 r., IV CKN 1706/00, nie publ., z dnia 18 czerwca 2003 r., II CKN 240/01, nie publ. i z dnia 28 stycznia 2004 r., IV CK 410/02, nie publ.). Zgodnie z przyjętą na tle art. 65 k.c. kombinowaną metodą wykładni oświadczeń woli składanych innej osobie, pierwszeństwo ma znaczenie oświadczenia woli, jakie rzeczywiście nadały mu obie strony w chwili jego złożenia. Jeżeli strony nie przyjmowały tego samego znaczenia, za prawnie wiążące należy uznać znaczenie ustalone według obiektywnego wzorca wykładni, czyli takie, jakie w świetle reguł wynikających z art. 65 § 2 k.c. powinien mu przypisać adresat.

Chodzi przy tym o takie znaczenie oświadczenia woli, które jest wynikiem starannych zabiegów interpretacyjnych adresata. Zabiegi te – wbrew odmiennemu stanowisku Sądu Apelacyjnego – nie obejmują obowiązku zwracania się do nadawcy o wyjaśnienie sensu złożonego oświadczenia woli, decydujący bowiem jest normatywny punkt widzenia odbiorcy, który z należytą starannością dokonuje wykładni zmierzającej do odtworzenia treści myślowych osoby składającej oświadczenie woli. Przeważa tu ochrona zaufania odbiorcy oświadczenia woli nad rozumieniem nadawcy, on bowiem formułuje oświadczenie woli i powinien uczynić to w taki sposób, aby było ono zgodnie z jego wolą zrozumiane przez odbiorcę.

Znaczenie oświadczeń woli ujętych w formie pisemnej ustala się przyjmując za podstawę przede wszystkim tekst dokumentu. Przy jego interpretacji podstawowa rola przypada językowym regułom znaczeniowym, z tym że w pierwszej kolejności uwzględnia się reguły o zasięgu regionalnym lub środowiskowe, w tym także ustalone zwyczaje co do posługiwania się określonymi zwrotami przez środowisko lub grupę zawodową, do której należą strony, a dopiero potem powszechne reguły językowe. Wykładni poszczególnych wyrażen dokonuje się z uwzględnieniem kontekstu, w tym także związków treściowych występujących między zawartymi w tekście postanowieniami. Nie można przyjąć takiego znaczenia interpretowanego zwrotu, który pozostawałby w sprzeczności z pozostałymi składnikami wypowiedzi, kłóciłoby się to bowiem z założeniem o racjonalnym działaniu uczestników obrotu prawnego.

W ramach wykładni uwzględnieniu podlegają również okoliczności, w których oświadczenie woli zostało złożone, jeżeli dokument obejmuje takie informacje, a także cel oświadczenia woli wskazany w tekście lub zrekonstruowany na podstawie zawartych w nim postanowień. Wątpliwości interpretacyjne, niedające się usunąć za pomocą ogólnych reguł wykładni oświadczeń woli, powinny być rozstrzygane na niekorzyść strony, która zredagowała tekst wywołujący wątpliwości. Trzeba dodać, że w omawianej fazie wykładni decydujące jest obiektywne rozumienie oświadczenia woli w chwili, w której zostało ono złożone adresatowi (zob. uchwałę składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 29 czerwca 1995 r., III CZP 66/95, OSNC 1995, nr 12, poz. 168, oraz wyroki Sądu Najwyższego z dnia 31 stycznia 2003 r., IV CKN 1706/00, z dnia 10 grudnia 2003 r., V CK 46/03, nie publ., z dnia 8 października 2004 r., V CK 670/03, OSNC 2005, nr 9, poz. 162, z dnia 23 stycznia 2008 r., V CSK 474/07, OSNC-ZD 2008, nr D, poz. 109, z dnia 7 marca

2008 r., II CSK 348/06, nie publ. i z dnia 17 grudnia 2008 r., I CSK 250/08, nie publ.).

Powracając do ustalenia sensu wypowiedzi powodów zawartej w pismach z dnia 30 czerwca 2004 r., trzeba zgodzić się z oceną Sądu Apelacyjnego, że zostały one zredagowane w sposób mało przejrzysty, na co niewątpliwie miała wpływ nieudolna próba posłużenia się pojęciami z języka prawnego. Staranna interpretacja całości tekstu, zwłaszcza zestawienie eksponowanego przez skarżących końcowego zdania o odwołaniu wypowiedzenia z wcześniejszą częścią wypowiedzi, nie pozostawiają jednak wątpliwości co do tego, że powodowie uzależnili skuteczność wypowiedzenia umowy spółki od zaakceptowania przez skarżących zgłoszonych żądań finansowych. Świadczy o tym wyraźnie zawarte w tekście zastrzeżenie, że „niniejsze oświadczenie woli ma moc wiążącą jedynie w przypadku zaakceptowania i realizacji (...) określonego w zdaniu poprzednim planu rozliczenia finansowego”. Nieporadność stylistyczna wypowiedzi nie stała zatem na przeszkodzie ustaleniu właściwej treści złożonego oświadczenia woli. Konkludując ten wątek rozważań trzeba stwierdzić, że Sąd Apelacyjny – mimo błędnego nałożenia na skarżących obowiązku zwracania się o tzw. wykładnię autentyczną – dokonał prawidłowej interpretacji pism powodów z dnia 30 czerwca 2004 r. i trafnie przyjął, że złożyli oni jedno oświadczenie woli o wypowiedzeniu umowy spółki pod warunkiem zaaprobowania przez skarżących zgłoszonych żądań finansowych.

Odrębnym zagadnieniem jest kwalifikacja zastrzeżenia uzależniającego powstanie skutku dokonywanej czynności prawnej w postaci wypowiedzenia umowy od zaaprobowania przez skarżących określonego sposobu rozliczenia udziału w spółce. Sąd Apelacyjny – odwołując się do poglądu wyrażonego w wyrokach Sądu Najwyższego z dnia 5 marca 1999 r., I CKN 1069/98 (OSNC 1999, nr 9, poz. 160), z dnia 5 czerwca 2002 r., II CKN 701/00 (OSP 2003, nr 10, poz. 124) i z dnia 11 października 2002 r., I CKN 1044/00 (nie publ.) i uznając go za utrwalony – stanął na stanowisku, że wspomniane zastrzeżenie nie jest warunkiem w rozumieniu art. 89 k.c., gdyż nie może być uznane za warunek zdarzenie objęte treścią czynności prawnej, którego spełnienie jest uzależnione wyłącznie od woli stron. Skarżący zakwestionowali tę ocenę, podnosząc, że poczynione przez powodów zastrzeżenie spełnia przesłanki określone w art. 89 k.c.

Podjmując ten problem należy przypomnieć o podziale warunków na zależne od woli stron, od przypadku i mieszane. Podział ten – choć nie został przyjęty ani w

kodeksie zobowiązań z 1933 r., ani w kodeksie cywilnym – utrzymuje się w doktrynie. Najwięcej kontrowersji wywołują przy tym warunki zależne od woli stron, nazywane potestatywnymi (*conditiones potestativae*). Pod wpływem regulacji zawartych w prawie francuskim w piśmiennictwie polskim przyjmowano dawniej, że nie może być warunkiem zdarzenie, którego ziszczenie zależy wyłącznie od woli strony. We współczesnym piśmiennictwie dominuje natomiast pogląd odmienny.

Stanowisko Sądu Najwyższego, do którego odwołał się Sąd Apelacyjny, nie może być uznane za utrwalone, w orzecznictwie bowiem nie jest jednolicie rozstrzygana kwestia, czy niewykonanie zobowiązania przez dłużnika może być użyte w charakterze warunku, od którego uzależniono powstanie innego stosunku zobowiązaniowego. W powołanych w uzasadnieniu zaskarżonego wyroku orzeczeniach, a także w wyroku z dnia 29 maja 2000 r., III CKN 246/00 (OSNC 2000, nr 11, poz. 213) Sąd Najwyższy istotnie uznał, że warunkiem w rozumieniu art. 89 k.c. nie może być zastrzeżenie umowne, które wprawdzie uzależnia skuteczność czynności prawnej od zdarzenia przyszłego i niepewnego, ale nie jest zdarzeniem zewnętrznym w stosunku do czynności prawnej, a ponadto jego spełnienie jest całkowicie uzależnione od woli zobowiązanego. W wyrokach z dnia 27 czerwca 1995 r., I CR 7/95 (OSNC 1995, nr 12, poz. 183) oraz z dnia 8 marca 2002 r., III CKN 748/00 (OSNC 2003, nr 3, poz. 33) natomiast stanął na stanowisku, że niewykonanie zobowiązania przez dłużnika może być uznane za warunek w rozumieniu art. 89 k.c. Pogląd ten znajduje oparcie w dominującym w ostatnich latach nurcie naukowym, w którym podkreśla się, że niewykonanie zobowiązania jest z reguły rezultatem różnych okoliczności i dlatego nie można sprowadzać go jedynie do braku woli dłużnika w tym względzie.

Zajmowanie stanowiska w tej kwestii nie jest jednak w niniejszej sprawie konieczne, trafnie bowiem skarżący podnieśli, że pogląd wyrażony w postanowieniu Sądu Najwyższego z dnia 5 marca 1999 r., I CKN 1069/98 i powtórzony w wyrokach z dnia 5 czerwca 2002 r., II CKN 701/00 i z dnia 11 października 2002 r., I CKN 1044/00 jest nieadekwatny do ustalonego stanu faktycznego. Powodowie dokonywali jednostronnej czynności prawnej, wobec czego zdarzenie, od spełnienia którego uzależnili jej skuteczność, nie było wcześniej objęte treścią zobowiązania skarżących. Miało tym samym cechę zewnętrżności w stosunku do czynności prawnej powodów, było zdarzeniem przyszłym i niepewnym, zależnym notabene

nie tylko od woli skarżących, lecz także od możliwości spółki. Trzeba zatem przyjąć, że zdarzenie to spełniało przesłanki określone w art. 89 k.c.

Artykuł 89 k.c. wyraża zasadę dopuszczalności warunków we wszystkich czynnościach prawnych; w drodze wyjątku jedynie nie dopuszcza zamieszczenia warunku, gdy przepis wyraźnie tego zakazuje (np. art. 157 § 1, art. 962 i 1018 § 1 k.c.) albo gdy wynika to z właściwości danej czynności prawnej. Nie można jednoznacznie określić kategorii czynności niedopuszczających warunku na podstawie kryterium właściwości czynności prawnej. W doktrynie podkreśla się, że chodzi o czynności prawne, które mają od razu kształtować stabilne stosunki prawne; wskazuje się, iż taki charakter mają czynności regulujące stan cywilny człowieka (np. małżeństwo, uznanie dziecka) oraz jednostronne czynności prawokształtujące (np. uchylenie się od skutków prawnych oświadczenia woli na podstawie art. 88 k.c. lub wypowiedzenie trwałego stosunku cywilnoprawnego). Trzeba zgodzić się z poglądem, że jednostronne oświadczenia woli wywierające z chwilą ich złożenia innej osobie wpływ na jej stosunki majątkowe z reguły nie powinny być dokonywane z zastrzeżeniem warunku, ochrona prawna bowiem interesów tej osoby wymaga, aby zakres skuteczności takich oświadczeń był od razu oznaczony. Dotyczy to zwłaszcza wypowiedzenia, prowadzącego do zakończenia stosunku zobowiązaniowego o charakterze trwałym, gdyż druga strona powinna mieć od razu pewność co do swojej sytuacji prawnej. Rozważania te prowadzą do wniosku, że wypowiedzenie umowy spółki jawnej pod warunkiem jest niedopuszczalne.

Artykuł 89 k.c. nie określa konsekwencji zastrzeżenia w treści czynności prawnej warunku, mimo zakazu ze względu na właściwość tej czynności. W tej sytuacji oceny skutków naruszenia art. 89 k.c. należy dokonać na podstawie art. 58 § 1 i 3 k.c. Sąd Apelacyjny trafnie ocenił, że bez niedopuszczalnego zastrzeżenia powodowie nie złożąliby oświadczenia woli o wypowiedzeniu. Oznacza to, że dokonane przez niech wypowiedzenie umowy spółki jest pozbawione skuteczności prawnej.

Z tych względów Sąd Najwyższy na podstawie art. 398¹⁴ oraz art. 98 § 1 i 3 w związku z art. 391 § 1 i art. 398²¹ k.p.c. orzekł, jak w sentencji.

